

ԼԵՌՆԱԿԱՆԻ ՄԸ ՅՈՒՇԱՏԵՏՐԸ

(ԻՆՔՆԱԿԵՆՍԱԳՐՈՒԹԻՒՆ)

(Ա. ՇՐՋԱՆ. 1862-1870)

(Շար. տես թաղմամբ, 1935, էջ 205)

ԺԱ.

ԾԱՂԿԱԶԱՐԴԸ

Կիրակի մըն էր, Մժբնայ Հայրապետին տաճարը տօնի մէջ էր. Ծննդեան տօնին նման անուշ ու հանդիսաւոր ժամերգութիւն մը կատարուեցաւ, թափօր ելան քահանաներն ու դպիրները, բայց իրենց ձեռքի մօմէն զատ կը բռնէին նաեւ ձիթենիի դաւար ոստեր, ժողովուրդը կը մասնակցի այս հանդէսին, ամէն մէկը ոստ մը բռնած: Առտուան ժամը հինգին աւարտեցին պատարագը, հայրս ծանուցում ըրաւ որ իրիկունը խորանները պիտի բացուէին, որոնց վարագոյրները քաշուած էին բուն բարեկենդանի կիրակին:

Տուն վերադարձիս, տղայական անհրաժեշտ զբօսանքներուս յանձնուած, մոռցեր էի հօրս ծանուցումը, վեզինք կը խաղայի դրացի համատի ընկերներու հետ, բոլորովին անձնատուր եղած թաղին հրապոյրին, երբ յանկարծ, եկեղեցիին կրկին կոչ-նակներուն ձայնը զարկաւ ահանջիս, խաղը թողի, անմիջապէս վազեցի եկեղեցին, որուն առջեւ խոնած էր բազմութիւնը:

Ես դասը կեցեր էի, հօրս ըով. դպիրներն սկսան դասին երկու կողմէն կարգաւ երգել «Զֆրիստոս թագաւոր»ը, ներդաշնակ եղանակ մը, որ կարծես թէ նոր կը ձուլուէր լեռնականներուն կոկորդներուն

մէջ: Վարագոյրները ծածկեր էին խորաններն ու որմերէն կախուած պատկերները: Հայրս ելաւ Աւագ խորանը, գրակալի մ'առջեւ ծոնկի եկած, առջեւի տախտակը բախելով երկաթի կտորով մը «Բաց մեզ Տէր»ը մըմնջել սկսաւ ողբաձայն, մինչդեռ մեծ վարագոյրին ետին, խորանէն ուժգին ձայն մը կը պատասխանէր սպառնական. դեռ մինչեւ այսօր երկիւղած պատկառանքով մը կը յիշեմ այն կիրակի իրիկուան տեսարանին սոսկումն ու խորհրդաւոր արարողութիւնը:

Վերջապէս, լալազին հեծութիւններէ ու աղբրաներէ, խստագին ու սպառնալից պատասխաններէ ետքը՝ վարագոյրները միանուագ բացին խորանները, մոմերով լուսազարդուած, քողաւոր սուրբերու պատկերները ծիծաղկոտ դէմքով երեւան ելան, ամէն կողմէ մոմեր ու կանթեղներ կը պըլպըլային աստղերու պէս, իսկ ես ժամերով կախուած ու կառչած այդ շքեղ ու հարուստ ցոլքերուն, չէի ուզեր հեռանալ եկեղեցիէն, բայց իրիկուն էր, մութը կամաց կամաց կը տարածուէր, ժողովուրդը ցրուեցաւ, տաճարին դռները փակեցին ու ամէն ոք տուն վերադարձաւ:

Երբ հայրս ու եղբայրներս միասին գտայ տունը, մայրս սկսայ նեղել հարցումներով, մայրս, որ պատասխանելու ծանր հոգը նետեց հօրս վրայ. սա, եկեղեցական

ներու սեփական մութ ու խրթին ոճով մը փորձեց բացատրել հանդէսին նշանակութիւնը, իր բոլոր քարոզը հետեւեալ տողերուն մէջ կարելի էր ամփոփել, մօտաւորապէս.

«Առտուած ստեղծեց մարդը, Ադամ ու Եւա, զորս դրաւ գեղեցիկ դրախտի մը մէջ, շնորհելով իրենց երջանիկ ու անմահական կեանք մը, պատուիրելով միայն որ չուտեն բարւոյ ու չարին գիտութեան ծառին պտղէն. բայց, Ադամի կինը, Եւա, խաբեց էրիկը, պտուղը կերան, ուստի Առտուած կանչեց զիրենց, անմահութենէն զրկեց ու դրախտէն արտաքսեց: Յետոյ, Ադամի սերունդին թշուառութեանը զթալով, երկնքէն զրկեց իր միածին որդին Յիսուս Քրիստոսը, որ իր արեամբ քաւեց աղանձաւ մեղքը, մարդկութիւնը դժոխքէն ազատեց ու յաւիտենական երջանկութիւն խոստացաւ իր պատուիրանները բռնողներուն: Այս դրախտէն արտաքսուած ձեւացնելու համար, մեր եկեղեցին կը վարագուրէ իր խորանները, մեղաւոր ժողովուրդը զրկելու համար Աստուծոյ փառքէն, փառք՝ որ խորաններուն վրայ կը փայլի, խորաններ՝ որոնք դրախտը կը խորհրդանշեն: Երբ քահանան, գրակալին տախտակը բախելով ողբաձայն կ'աղերսէ որ իրեն բացուի ողորմութեան դուռը, — վարագոյրը —, իր այդ արարողութեամբ կը պատկերացնէ մեղապարտ մարդկութիւնը, որ արքայութեան դրան սեմը կեցած, կուլայ կը պաղատի որ իրեն բացուի, մինչդեռ ներսէն, ուրիշ մը, Քրիստոսի, կամ որ նոյն է, տիեզերքի դատաւորին ներկայացուցիչը, կ'ազդարարէ աղբրաբերական մեղաւորին թէ՛ իր բախած դռնէն արդարները միայն կրնան մտնել, որովհետեւ այդ դուռը «Տիրոջ դուռն է»: Այս դռնբացի արարողութեանը զազափարը յղացուած է աշխարհիս կատարածին ու վերջին դատաստանին վրայ»:

Սակայն հօրս քարոզէն բան մը չըմբռնեցի, ինչ որ կ'ապացուցանէին անիմաստ նայուածքս ու բերանբաց կեցուածքս: Կ'երեւի թէ ինք ալ զգաց այս վիճակս և

յարեց թէ՛ դպրոցին մէջ պիտի սովորեցնէին ինծի այդ բոլոր խորհուրդները: Դպրոց բառը դարձեալ խոցեց ահանջներս: Քանի արտասանուէր դպրոցի անունը, կը մտաբերէի մեր դրացի կարապետը, 9-10 տարու տղեկը, որ վարժապետէն ծեծ կեւրած արիւնլուայ տունը բերուած, հիւանդ պառկած ու ի վերջոյ մեռած էր: Մեռնիլ ինչ է, չէի գիտեր, մինչեւ այն օրը, ուր ցանկացայ խեղճ տղան տեսնել. ու չտեսայ. ըսին թէ՛ մեռած էր, այսինքն չէր ապրեր, կամ ուրիշ կերպով բացատրելով, ալ չէր պտտեր գետնին երեսը, հոգը իջեր էր: Կարապետի մահուան վրայ է որ ըմբռնեցի մօրս այն խօսքին իմաստը, զոր ուղղած էր ինծի բարեկենդանին, երբ ես լացող կիներ ցոյց տալով՝ լալուն շարժառիթը հարցուցած էի, և ինքը «Բասնումէկ տարու տղան հոգը իջաւ» ըսած էր:

ԺԲ.

ՈՏՆԱԼՈՒՍՅՈՒՆ - ԼԱՅՆ ԳԻՇԵՐ

Ծաղկազարդէն վերջը չորս օր անցաւ, Հինգշաբթի օրը, Աւագ Հինգշաբթի, եկեղեցին դարձեալ հանդէս մը կը կատարէր. — Ոտնալուայի արարողութիւնը: Աւագ խորանին երկու կողմէն բոլորածեւ շարուեցան տասներկու տիրացուներ. շապիկներ զգեցած, քահանաներուն շուրջը: Հայրս, սաղաւարտը գլուխը՝ սկսաւ կարգով լուալ երկոտասաններուն ոտքերը, քիչ մըն ալ իւղ քսելով: Բուռն կարօտ մը կը զգայի ոտքերը քսուած այդ կարագէն համտեսելու, որ, կ'ըսէի ինքիւրենս, կը վատնուի աղտոտ ոտքերու համար, սակայն խստիւ արգիլուած էր ուտել Աւագ շաբթուան օրերուն մէջ: Հանդէսը վերջացաւ, իմ ոտքս ալ օծեցին, իւղին վրայ բամպակ դրուած էր: Զգուշութեամբ քալելով, օծեալ ոտքս տեղ մը չդպչելու համար, վերադարձայ տուն, ուր մայրս ընդունեց զիս զրկախառնումով. իրիկուան ընթրիքնիս ըրինք, քացախախառն ոսպնաթան ու կծու մծու աղցաններ, ըստ ընկալեալ սովորութեան:

Հայրս կարճառօտ քարոզով մը բացաւ

տրեց ինծի Ոսնալուայի խորհուրդը, պատմեց թէ ինչպէս Քրիստոս մեր ամենախոնարհ փրկիչը, վերնատան մէջ, իր աշակերտներուն հետ գառը կերաւ, գինին խմեց ու յետոյ, անհուն խոնարհութեան օրինակ մը տալու համար, ղենջակ մը կապեց առջեւը, կարգով լուաց իր աշակերտներուն ոտքերը: Այնուհետեւ ազգաբարեց թէ՛ զիշերը պիտի չպառկէինք, այլ թէ՛ կոչնակները հնչելուն եկեղեցին պիտի զանուէինք ուր պիտի մնայինք մինչեւ կէս զիշեր ու թերեւս աւելի ուշ, հսկում ընելով, լացի զիշեր էր, պէտք էր որ ամէնքս աղօթէինք ու հսկէինք, պատուելու համար մեր փրկչին մատնուելուն ու խաչուելուն յիշատակը, որուն շնորհովը մարդկութեան մեղքերը քաւուեցան ու մենք ազատագրուեցանք:

Ինչ որ ալ ըլլար, անհրաժեշտ էր ներկայ գտնուիլ զիշերուան խորհրդաւոր հրահրումին, որ նոյնպէս պիտի տեղի ունենար Ս. Յակոբի մէջ: Ամէն օրուան սովորական ժամն էր, բայց ամէն օր տան մէջ ոտքի վրայ էր, ըսկէ րոպէ կը սպասէինք զոյգ կոչնակներուն հնչելուն:

Օղը խաղաղ էր, ցերեկը հովոտ, անձրևոտ անցած էր, զիշերը պարզ ու անամպ երկինք մը, լուսինը կը պաղպաղէր սպիտակ արծաթի մը կտորին պէս. ցիր ու ցան աստղեր կը փայլէին կապոյտ բեհեզի վրայ բռնուած սպիտակ զարդերու պէս: Անվրդով լուծեան մը խաղաղութեան մէջ կոչնակներուն զանգիւնը լսուեցաւ շատ տարբեր՝ ուրիշ տօնական օրերու զանգիւններէն, դանդաղակի բախումներով սկսած, հետզհետէ կ'արագնային դաշնակաւոր ընթացքով մը. լսողին սիրտը կը թրթռար: Մայրս արդէն պատրաստ, թեւէս բռնեց, տարաւ զիս մինչեւ եկեղեցիին դուռը, յանձնեց հօրս, իսկ ինքը, որմին մէջ բացուած սանդուխէն վեր ելաւ կրկնելուն վերնատունը: Կոչնակները դեռ կը թնդային տխուր տխուր, համաձայն ընթանալով աւելի տխրաձայն «Տէր ողորմեա»ներուն հետ, եկեղեցիին քաղցրաձայն մանուկներէն եղերերգուած:

Ես, դասին դրան առջեւ կեցած աչքերս զանգակատան վրայ, ալանջներս կոչնակներուն հետ սրտով ու հոգեով ընկղմած խորասուզուած՝ մութը սարսափեցնող.... եղանակներուն մէջ, երբեմն ալ դէպի կապոյտ աստեղազարդ կամարը դարձած, կը յիշէի խեղճ Կարապետը, այնքան սիրուն, այնքան զբօսասէր ու կայտառ տղան. Կարապետը, որ ալ չէր երեւնար, հողին տակ էր: Երկար տեւեց մոլորումս, տարտամ տխուրներու հոսանքին մէջ, մինչեւ որ կոչնակներուն հետ լռեց դպիրներուն երաժշտութիւնը, ներս մտայ, զիշերային ժամերգութիւնն սկսած էր:

Սգաւոր էր տաճարը, ուր էին այն պայծառ կանթեղներն ու մոմերը, ուր էր խորաններուն շքեղութիւնը, ուր դպիրներուն զուարթ երգերը: Տեսարանը փոխուած էր, ամէնը սեւ էր հագեր, շապիկները սեւ, խորանները սեւ, զրակալը սեւ, խորանին միջավայրը կը բարձրանար ահագին խաչելութիւն մը, սեւ՝ աշտանակաձեւ տախտակը ցիցերու վրայ. կեղրոնէն դէպի ծայրերը տակաւ կ'արճնալով փոքրցած մոմեր կը վառէին, կէս ժամը մէկ անգամ մոմերէն մէկը կը մարէին, մինչև որ մնաց վերջին մոմը:

«Փառք ի բարձունս» սկսան չսկսան, տաճարը բոլոր թաղուեցաւ խաւարի մէջ, այս յեղակարծ քանդումէն դողահար՝ ճշեցի լալազին: Մինչեւ այն պահը մէկէ աւելի անգամներ քնացած ու նորէն արթնցած էի: Խաւարը տեւեց մինչև որ վերջացաւ երգը: Լոյսերը վերսկսան պլպլալ սեղանին ու պատերուն վրայ: Աղջամուղջին սոսկումը, տաճարին խորհրդաւորութիւնը հսկումին տրամութեանը հետ խառնուած, կը տրորէին երեւակայութիւնս ու ես կը տանջուէի այս տեսարաններէն:

Աչքերը ծանրցեր, յօրանջումներով յաճախեւ էին, ժամերգութիւնը վերջացաւ, երեւաքայլ ու տատանելով հասանք տուն, ընկայ փռուեցայ անկողինը, նետուելով բարերար քունին թեւերուն մէջ: Ամբողջ զիշերը մոմերու, դպիրներու, պատկերներու, ձայներու և կանթեղներու հետ էի:

Լացի զիշերուան խորհուրդը հասկնալու գոհացող չեղաւ. քունը, որ գոհացումի պէտք ունէր ամենէն աւելի, ծանրացած էր աչքերուս վրայ, առանց ինծի ժամանակ տալու որ հարցապնդումներ ընէի:

Մոռցայ յիշել թէ թաղին չարաճճի տղաքը, տաճարին մէջ յանկարծակի տիրող մթութենէն օգտուելով՝ բարեպաշտ մարդիկներու փէշերը կամ հանգերձին ուրիշ մասերը շուտով ուրիշի մը փէշերուն կը կարէին, կամ, իրարու, մութին մէջ կ'օշիկներ՝ ու հողաթափներ կը նետէին: Այս յոռի սովորութիւնը բարեբաղդաբար վերջ գտած է, վարժարաններուն շնորհիւ, ուր լեռնցի պատանեակը՝ քրիստոնէական կրթութեան մէջ կը զարգանայ և խաչելութեան խորհուրդին սրբութիւնը կը հասկընայ: Քանի՛ քանի քաղաքներ այցելած եմ ու ներկայ եղած՝ լացի զիշերուան հսկումներուն, կրնամ պարծանքով վկայել թէ՛ ոչ ուրեք հանդիպած եմ այնքան ջերմիւնանող հաւատացեալներու, ինչպէս իմ բնավայրիս մէջ: Դիտել տալ կ'արժէ հոս թէ՛ Զեթունի ժողովուրդը, մեծ ու պզտիկ, մեծ նշանակութիւն կու տայ սօնական սուրբ օրերուն և կը յարգէ ու կէտ առ կէտ կը գործադրէ Հայաստանեայց Եկեղեցւոյն դարերէ ի վեր հաստատուած ու անվթար շարունակուող ծէսերն ու արարողութիւնները:

Երանի, հագար երանի պողպատի հատարով սնած ու զօրացած լեռնցիներուն, որոնք խաչ ու հրացան, սուր ու Աւետարան հաւասարապէս կը սլաշտեն ու իրենց հաւատքին ուժովը կը պահպանեն իրենց դարաւոր անկախութեան հետ իրենց տոհմային նկարագիրը:

ԺԳ.

ԶԱՏԻԿ — ԶՈՒԱԿՈՒԻ — ՄԵՌԵԼՈՅ ՕՐ

Զատիկ էր: Գարունը, գեղեցիկ օրիորդի մը բոլոր սէրը, բոլոր զարդերը հագած, կարծես թէ մեր տօնական մեծ օրերուն փայլը կրկնապատկելու համար կանխած էր երեւնալ մեր լեռներուն ստորոտները,

կամաց կամաց մեղմելով ձմրան ցուրտը, տաք ու զգուղ բարեխառնութիւն մը ծաւալելով մթնոլորտին մէջ: Նորածին բուսականութիւնը կը խայտար: Մարդիկ ամիսներով տներինն բանտարկուած շրջապատող կանանչին ու եղկ արեւին կարօտովը դուրս թափած էին տանիքները կը պտտէին անոնք, դիտելով երկինքը՝ որ վճիտ կապուտակովը կը խնդայ դիտելով արեւը, որ նորարոյս դալարութիւնը կը փայփայէր, լեռները՝ որոնք պատանքնին պատուեր, զլուսնին կը բարձրացնէին առոյգ ու վեհափառ, գոռոգ գոռոգ նայուածքներ ուղղելով իրենց ստորոտի խորածորերուն, ուր կը վազէին թաւալզլոր ու պղտոր վտակներ, նոր հալող ձիւներէն ձեւացած: Լեռնականին մինչև ուռնագերը կը թափանցէին զարնան անուշ բուրումները որոնցմէ արբշիռ՝ սիրտը կը տրոփէր, ապառաժուտ լեռներուն հղիկներն ու եղջերուները յիշելով. մէկ խօսքով Զեթուն կը տօնէր Զատիկը, Յարութեան խորհրդաւոր ու փառաւոր օրը:

Քահանաները գործի էին, ամէն մէկը տիրացուի մը հետ իր ծուխերը կ'այցելէր անօրհնէքի, քսակը պարարտացնելով ճոխ ճոխ նուէրներով. կենցաղասէրը կը տօնէր Զատիկը կերութեամբ ու պար ու խաղով: Իր համակիրներու խումբին մէջ, ուրախ զուարթ ժամեր անցնելով, բոլորովին անհոգ վաղուան բերելիք տառապանքներուն համար. իսկ մանկտին, 6էն 15 տարու, այլապէս կ'ըմբռնէր Զատիկը, մէկ տարուան տենդոտ սպասումէ ետքը հասած չքնադագեղ Զատիկը:

Հոս, թաղին լայնարձակ փողոցներէն մէկուն անկիւնը, քառսուն յիսուն պատանիներ խմբուած, խաժամուժի մը սեփական աղմուկներովը կը վրդովեն թաղին հանդարտութիւնը. ամէնքին ծոցը, զրպանը լեցուն են հաւկիթներով, գոյնզգոյն ներկուած: Չուակուի կայ, ամուր հաւկիթ ունեցողը կը շահի հակառակորդին թոյլ հաւկիթները կռուին մէջ կոտրելով. յաճախ աղմուկը բարձրանալով վէճի կը փոխուի, վէճը ծեծի, որ երբեմն կը վեր-

Ջանայ դժբաղդ արիւնհեղուծեամբ մը :

Այդ խումբը գրաւած էր սակայն իմ ալ ուշս. լեցուցի գրպաններս ամէն գոյնէ հաւ- կիթներով, սեւ ամուր հաւկիթ մ'ալ ձեռքս, վազեցի մտայ ձուակութիւն խաղցող խումբին մէջ: Աւետիք եղբայրս, թաղին ահար- կու կտրիճը քովս էր տկար մանկութիւնս պաշտպանելու համար. կը յիշեմ, որքան մեծ եղաւ երջանկութիւնս երբ մէկ հա- րուածով կոտորեցի հակառակորդի ձեռքին ղեղին հաւկիթը, որուն տիրացայ վայր- կենապէս, առաջին յաջողութենէն քաջա- լերուած՝ աւելի բուռն հարուածներ իջե- ցուցի, քիչ յետոյ, ծոցս ու գրպաններս լեցուցի շահած հաւկիթներովս, շուտով տուն գացի, սիրական յաղթանակին հաւ- կիթները յանձնեցի Շնորհիկ քրոջս — որով- հետեւ մայրս տունը չէր —, առանց կենա- լու վազեցի դարձեալ ձուակութիւն վայրը, վերսկսայ միեւնոյն կուր: Երբեմն յաղ- թած, երբեմն ալ յաղթուած, ժամեր ան- ցուցած էի հոն, երբ հեռուն նշմարեցի մայրս, որ քանի մը կիներու հետ կու գար զէպ ի մեր կողմը, զուարթաղէմ, ոստում- ներով դիմաւորեցի, աւետելով իրեն իմ յաղթանակներս, ցոյց տուի վաստկած գոյնզգոյն հաւկիթներս. ինքը խնդաց գո- րովով, թեւէս բռնեց ու մեր տունը բե- րաւ զիս:

Տունը տեսակ մը տօնավաճառ էր դար- ձեր, կարագ ու պանիր, մածուն ու սեր, զանազան քաղցրեղէններ իրարու հետ կը մրցէին մեր ախորժակը գրգռելու համար, ես անխտիր կը յարձակէի ամենուն ալ վրայ: Հոս պէտք է խոստովանիմ թէ՛ մայրս, իր բնածին առատաձեռնութեամբը թոյլ կու տար իր զաւակներուն արձակ համար- ձակ վարուիլ. տան մէջ ամէն բան մէջ- տեղն էր, այնքան առատ ու ճոխ, որ նայե- լով կը կշտանայինք: Հայրս, այն օրերը բնականօրէն բացակայ ըլլալու ստի- պուած՝ չէր կրնար զսպել ստահակութիւն- ներս, հետեւապէս ինքնիշխան էի: Կը նստէի, զուրս կ'ելլէի, կը խաղայի, մա- նաւանդ կը խաղայի քմահաճոյքին ներ- շընչած խաղերը: Չատիկը տօնախմբող-

ներուն մէջ ես եղայ ամենէն աւելի ու- րախը, երջանիկը:

Սակայն, կիրակի օրուան վայելածներս մոռցայ շուտով, երկուշաբթի օրուան բե- րած բերկրանքներուն ու հաճոյքներուն քով: Եկեղեցիէն նոր վերադարձած դեռ նոր կերած էինք ընտիր մատաղը, երբ մեր դրացի խնամին, Լուկենց մահտեսի թուր- վանտը, առջեւը ձգած բռնաւոր կին մը, մեր սանդուխէն վեր ելաւ, ներս մտաւ, մայրս փութաց դիմաւորել, ողջագուրուե- ցան հոն ու շատ մը բառեր փոխանակեցին: Հազիւ թէ նստած էր տիկին թուրվանտ, գացի, մեր մունչ հարսին զրդումովը, քովը նստայ, գոգս թափեց անթիւ միրգերու կար- կուտ մը, նորոգուեցան հարսնիքին յիշա- տակները, երեսներս թրջեցան համբուրա- սէր շրթունքներէն, բայց ես ուրիշ հոգ ունէի, ստացած ընծաներս կը տեղաւորէի: Օրհնեալ Զատիկ, կ'ըսէի ինքրիկս. ինչո՞ւ չգաս ամէն օր, քանի որ հետդ կը բե- րես այսքան ընծայ, այսքան հաճոյք ու ա՛յսքան երջանկութիւն... Հոն սկսաւ խօ- սակցութեան նոր ոճ մը, միայն երկու խնամիներէն հասկնալի, հոն զիրար գտան երկու անուանակիցները, մայրս ու տիկին թուրվանտ, տարեկից ու զաղափա- րակից բարեկամուհիներ, հարսը մօրը ձեռ- քը պագաւ, դարձաւ իր անկիւնը, ոտքի վրայ կեցաւ անշարժ, մետաքսաթել քողը երեսին, ցուցանքի մը պէս խեղճ հարս, որ այդպէս ոտքի վրայ պիտի անցընէր ամբողջ Զատիկը:

Տիկին թուրվանտի այցելութեան օրը Մեռելոց էր. ամէն ընտանիք գերեզմանա- տուն կ'երթար, Զեթունի դիմացի ճամ- բուն վերի կողերուն վրայ տարածուած քարէ դաշտը: Ուստի, մենք ալ, ըստ հա- նրային սովորութեան, ճամբայ ընկանք: Արդէն ամէն բան նախահոգ պատրաս- տութեամբ կարգադրուած էր. ահագին տաշտի մը մէջ նոխազ մը պառկած, փո- րը ձաւարով լեցուն, ուրիշ կաթսանե- րու մէջ ուրիշ համադամներու քաղցրե- ղէններ, ընտիր ըմպելիներ ու շիշեր, մագաներու ծրարներ եւն, ջորիի մը

վրայ խնամով տեղաւորուած յուղարկաւոր խումբը ճամբայ ընկաւ ես մօրս ու տիկին թուրվանտի քովերէն չէի զատուիր խա- ղալով ու ցատկոտեղով կը քալէի, իբր թէ հարսնիքի տուն մը կ'երթայինք:

Արդէն գերեզմանատան եզերքի թթե- նիին ոտքն հասած էինք, մեռելներու դաշ- տը տիրեցուց զիս, գաղտնի սոսկում մը պատեց հոգիս, երբ հոս հոն, ցիրուցան քարի կարկառներ ցցուեցան աչքիս դէմ, ասոնք տապանաքարեր էին: Քահանաները, դպիրները, ժողովուրդը, բոլոր Զեթուն հոն էր այն օրը, ամէն կողմէ մեռելա- նուագ, ամէն կողմէ հեծկլտանքներ ու մրմունջներ. մանկային զուարթութիւնս յանկարծ փոխուեցաւ սուգի. լուռ մուռ կը դիտէի... Տխրութիւնս տակաւ կ'աւելնար, կամաց կամաց գերեզմանատան մթնոլոր- տը կը նեղէր զիս, ապաստան մը կը փն- տռէի մօրս գիրկը: Ինքզինքը կորուսեր, սեւ խոշոր տապանաքարի մը վրայ հա- կած, զլխիկոր, կու լար մայրս: Մէկ երկու քայլ անդին ուրիշ կին մը՝ զօր կը յի- չէի տեսած ըլլալ բարեկենդանի խաղերուն

մէջ՝ մագերը կը փետտէր, կ'ողբար ու կը հառաչէր. տապանաքարի մը փարեր, եր- կար ատեն կը թմրէր, այնպէս, մարած նուաղած, յետոյ կը սթափէր, ա՛խ սէրս, հոգիս, գառնուկս, և ուրիշ ճայնարկու- թիւններով ինքզինքը կը կոծէր: Աւելի հեռուն, ալեւոր ծերունի մը, ծնկները կը ծեծէր ու կը հեծեծէր, արցունքներու մէջ խեղդուած աչքերը վեր, անըմբռնելի բա- ցագանչութիւններ կ'արձակէր: Իսկ ես, այս ընդհանուր տրտմութեան առջեւ ան- հուն չարչարանք մը կը զգայի: Վերջա- պէս հասած էր ճաշի ժամը, քահանաներ եկան, սեղաննիս օրհնեցին, միասին ճա- շեցինք, արցունքներով խառնուած մատա- ղի միսերը չուզելով կ'ուտէինք:

Կէս օրէն հտըը, մեռելներուն յիշատա- կը յարգած ըլլալու գիտակցութեամբը զօրացած շատ մը մեռելի տէրեր, քահա- նաներուն ընկերակցութեամբ կը վերա- դառնային: Մենք ալ ճամբայ ընկանք, տրտմած սրտով, ճամբան երբեք չխա- ղացի, տուն հասանք, կանուխ անկողին մտայ:

Շարունակելի

ՄԱՆԱԾԻ ԹԵՒ

Դարձուր, քոյրիկ, ճոռողուն
Ջահրի անիւն ըսպիտակ.
Օրն առաւօտ ու գարնէն,
Սէրն երազուն կուրծքին տակ:

Դարձուր, քոյրիկ, հեշտալուր
Ջահրի անիւն ոսկեման.
Մանկան ծընունդ եւ համբոյր,
Անըրջանքներն են Աշնան:

Դարձուր, քոյրիկ, խանդալատ
Ջահրի անիւն օրօրուն.
Կը սահի կեանքն անընդհատ,
Կը թոռմի վարդն արեւուն:

Դարձուր, քոյրիկ, մեղմօրէն
Ջահրի անիւն ալեհեր.
Այս կեանքն ի՞նչ է որ արդէն,
Մանածի թելն է փըրթեր...

ՎԱՆԱՍ ՍՅԵԱՆ